

М. М. НОВИЦЬКИЙ: ВНЕСОК ДОСЛІДНИКА У РОЗВИТОК ШЕВЧЕНКІВСЬКИХ МУЗЕЇВ

Автор статті робить спробу на основі архівних та літературних джерел проаналізувати внесок шевченкознавця М. Новицького в створення та розвиток шевченківських музеїв. Як науковий співробітник ВУАН та ІТШ він був залучений до побудови першої експозиції Будинку-музею Т. Г. Шевченка, після заслання чотирнадцять років присвятив роботі в Будинку-музеї Т. Г. Шевченка (1946-1952) та Державному музеї Т. Г. Шевченка (1954-1962).

Ключові слова: М. М. Новицький, біографія Шевченка, Будинок-музей Т. Г. Шевченка, Державний музей Т. Г. Шевченка, шевченкознавство.

Постановка проблеми. У науковому шевченкознавстві досі немає досліджень про роботу М. Новицького у шевченківських музеях та не вивчався його внесок у створення музейних експозицій. Досі не розставлено акцентів щодо впливів наукових пошуків вченого на музейну роботу та оновлення й побудову експозицій шевченківських музеїв.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Михайло Михайлович Новицький знаний в українському літературознавстві як шевченкознавець, текстолог, редактор і упорядник видань поетичної і малярської творчості поета, дослідник епістолярію та оточення Шевченка. Його науковий доробок мав великий вплив на створення джерельної бази біографії поета. Наукові дослідження та життєпис М. Новицького висвітлювали В. Міяковський [1], П. Одарченко [2; 3], Ф. Сарана [4], Б. Кравців [5], В.Смілянська [6], С. Білоконь [7; 8] та інші. Найгрунтовнішою працею є монографія Г. Карпінчук [9].

Мета статті – на основі архівних та літературних джерел розкрити діяльність М. Новицького як наукового співробітника Будинку-музею Т. Г. Шевченка у Києві, Державного музею Т. Г. Шевченка. Висвітлити його внесок у побудову музейних експозицій шевченківських музеїв та провести взаємозв'язки шевченкознавчих досліджень вченого з музейною роботою.

Виклад основного матеріалу. На початку 20-х років ХХ ст. культурна політика в УСРР у силу різних причин ознаменувалася національним відродженням, що сфокусувалося, зокрема, і на дослідженні та популяризації постаті Тараса Шевченка. Наукова інтелігенція об'єдналася та активно працювала у структурах Всеукраїнської академії наук (ВУАН). Саме тут у 1921 році розпочав наукову діяльність 29-річний М. Новицький у Комісії для видання пам'яток новітнього українського письменства при історико-філологічному відділі, яку очолював С. Єфремов. З цього часу і до останніх днів у колі наукових інтересів М. Новицького пріоритетним було дослідження творчості, оточення та життєпису Тараса Шевченка і текстології його творів.

Його наукові здобутки були відразу визнані сучасниками. Директор київської філії Інституту Тараса Шевченка В. Дорошкевич писав: «Всі праці цього дослідника визначаються суворою фактичністю матеріалу й глибоким обізнанням з відповідною літературою. Новицький не лише подає до наукового вжитку невідомі архівні документи, але й аналізує їх, зрештою руйнуючи народницькі канони Шевченкового біографічного культу» [10, 19].

Саме в ранній період наукової діяльності М. Новицький був залучений до музейної роботи. У Харкові 1926 року був створений Інститут Тараса Шевченка (ІТШ) з філією у Києві. Це був час, коли культивувалася ідея В. Кричевського про створення музею Тараса Шевченка у будинку чиновника І. Житницького на Козиному Болоті (нині – пров. Шевченка, 8-а), що 1846 року став тимчасовим помешканням поетові [11]. Ініціативу підтримали працівники ВУАН та київська інтелігенція. Окрвиконком і Академія наук передали це приміщення у власність Інституту (київської філії)

з метою «утворити в ньому між іншим невеличкий побутовий музейний відділ» [12, 77, 78, 80]. Будинок Житницького в той час став юридичною адресою філії ІТШ, а саме кабінету з вивчення біографії Шевченка та рукописного відділу, яким завідував дійсний член ІТШ В. Міяковський. Він пізніше згадував: «Сам я з 1926-го року протягом трьох років керував кабінетом біографії Шевченка. <...> В кабінеті біографії підготовлялася так звана канва життя і творчості поета-малювача, розпочате було складання словника Шевченкових знайомих і спеціальна увага була приділена топобіографічним студіям, себто збиранню матеріалів про місце перебування Шевченка, обмежуючись на перші роки самим Києвом. Одним із об'єктів дослідження був і будиночок у центрі Києва, на, так званому в шевченківські часи, Козинці, або Козиному болоті, потім Хрещатицькому завулку, а тепер Шевченківському переулкові, де в 1846 р. одне літо проживав Шевченко» [13, 189].

М. Новицький паралельно працював у Комісії при ВУАН та київській філії ІТШ, де керував семінаром з текстології та біографії. У 1927–1928 рр. його залучили до участі у збиранні матеріалів і побудові експозиції музею працівниками філії на чолі з В. Міяковським. Три кімнати на першому поверсі та мансарда з усіма приміщеннями були віддані під меморіально-музейну частину музею Т. Г. Шевченка. Активно включились у цю роботу академіки С. Єфремов та О. Новицький, професори А. Степович, В. Кричевський, П. Филипович, В. Базилевич та інші [14, IX-X]. 10 листопада 1928 року Будинок-музей Т. Г. Шевченка відкрили для відвідувачів. Він і надалі входив у структуру меморіальної комісії під керівництвом В. Міяковського, який і став його першим директором.

Після короткої «відлиги» розпочалися переслідування та арешти діячів української науки та культури. У серпні 1929 року у справі СВУ був заарештований С. Єфремов, у вересні – директор Будинку-музею Т. Г. Шевченка В. Міяковський. Арешти позначилися на структурі філії Інституту. У ВУАН ліквідували Комісію для видання пам'яток новіт-

нього українського письменства, якою керував С. Єфремов і де працював М. Новицький. У філії було ліквідовано меморіальну Комісію, очолювану В. Міяковським. Натомість створена «Комісія вивчення доби й оточення Шевченкового», очільником якої призначили М. Новицького. У її структуру увійшов Будинок-музей Т. Г. Шевченка [15, 12]. Таким чином, М. Новицький керував музеєм, а лаборантом-доглядачем працював С. М. Деревя. Вчений у річному звіті зазначав: «Помітне місце в роботі комісії доби й оточення Шевченкового становлять ще питання, пов'язані з меморативним Будинком-Музеєм Шевченка (Київ, Хрещат. зав., № 8-а). Тут увагу зосереджено було на ширше обслуговування глядача, на збільшення робітничого сектора відвідувачів, на поповнення музею експонатами. По всіх пунктах є конкретні позитивні наслідки» [15, 23].

Експозиційна, фондова, наукова та виставкова робота музею була тісно пов'язана із науковою діяльністю Комісії. У звітний період 1929–1930 рр. науковці працювали над «Словником Шевченкових знайомих», двотомним виданням «Соціальне оточення Шевченка», виданням серії мемуарів про Тараса Шевченка. До речі, з 1929 р. М. Новицький був залучений до роботи над підготовкою до друку творів Шевченка при II відділі ВУАН у зв'язку з підготовкою до 120-річчя від дня народження Шевченка.

Таким чином, використовуючи нові дослідження та знахідки науковців Комісії, у музеї були підготовлені та відкриті виставки: «Видання «Кобзаря» за 90 років (1840-1930)»; «Шевченкових автографів» [15, 23]. На могилі Шевченка у Каневі розгорнуто «ілюстративний музей», що містив понад 400 різних експонатів. У музеї була здійснена наукова інвентаризація меморіальних речей та інших експонатів, приведено в порядок негативи, укладено картотеки за рубриками: «1) Хронологічна канва, 2) Топографічна канва, 3) Шевченко-

ві знайомі, 4) Шевченкова творчість, 5) Шевченкова лектура, 6) Бібліографія» [15, 23]. Значну увагу працівники комісії та філії приділяли залученню відвідувачів та екскурсійній роботі. «Проти минулого року збільшилося [відвідувачів – Н. О.] – на 19%», – звітував М. Новицький [14, 25]. Окрім того, на засіданнях комісії розглядалися та висвітлювалися проблеми «меморативного Будинку-Музею» [15, 24].

Ще з лютого 1929 року, а, особливо, після звинувачення у справі «СВУ» та арешту керівника Комісії для видання пам'яток новітнього українського письменства С. Євремова та інших співробітників, М. Новицький потрапив до списку підозрюваних НКВС і за ним встановили стеження. У грудні 1937 року вченого заарештували. Його було звинувачено у контрреволюційній діяльності проти радянської влади та ув'язнено на п'ять років на Соловках (урочище Юр'їв острів). Згодом він був на будівництві Біломорсько-Балтійського каналу. В період Другої світової війни його перевели у Печорлаг (Республіка Комі), потім на шахти м. Кізил (Пермський край) [7; 8].

Після закінчення війни «в январе 1946 г., на основании распоряжения Трест-Кизыл-уголь, Новицкого, как научного работника, направили в распоряжение Наркомата по специальности» [16, 1 зв.]. Він повернувся до Києва. За клопотанням М. Бажана (заступника Голови Ради Міністрів УРСР) та М. Рильського (депутата Верховної ради СРСР) отримав роботу в Будинку-музеї Т. Г. Шевченка [16, 1 зв.]. Відомо, що з 1 червня 1946 р. його зарахували на посаду старшого наукового співробітника [17, 6]¹⁹.

Музей та музейна робота М. Новицькому були добре знайомі. Він не тільки повернувся на попереднє місце роботи, але й оселився в підвальному приміщенні музею. Варто згадати, що у воєнні роки він втратив сім'ю та будинок, у якому

19 Довідка видана йому для підтвердження місця роботи, підписана директором Будинку-музею К. П. Дорошенко. У монографії Г. Карпінчук (Михайло Новицький – шевченкознавець. С. 30) помилково названо Д. Красицького директором Будинку-музею у 1946 р, який очолював музей з серпня 1951 по липень 1953 року. У ЦДАЛМУ зберігається трудова книжка М.Новицького, виписана пізнішим числом: 10 грудня 1946 р. В ній працевлаштування вченого датується 5 липня 1946 р. [18, 2].

мешкав (Хрещатик, 45). У фондовій колекції Будинку-музею Т. Г. Шевченка зберігається домова книга із записом про те, що М. Новицький оселився у підвальному приміщенні Будинку-музею 1 червня 1846 р., а 31 грудня 1952 р. був виписаний [19, 4]. У довідках, які надавав у відповідні органи, значилося, що його кімната № 1 мала площу 10 кв.м. [20, 16]. Науковий колектив музею був невеликий: директор К. П. Дорошенко (1944 – серпень 1950), зав. фондами В. Анісов, науковий співробітник А. Омеляненко, бібліотекар В. Шпилевич. З архівних документів дізнаємося, що склад колективу в Будинку-музеї під час роботи М. Новицького (1946–1952) не змінився. На 1 січня 1949 року, як і раніше: «Директором музею була К. П. Дорошенко, науковим співробітником А. Д. Омеляненко, зав. фондами В. Ф. Анісов, зав. бібліотекою В. В. Шпилевич [17, 41].

Прихід М. Новицького до Будинку-музею Т. Г. Шевченка співпав із урочистостями з нагоди 100-річчям перебування Тараса Шевченка в будинку І. Житницького. Вчений поринув у музейну роботу. За рівнем знань та досвіду він переважав працівників музею. В архіві зберігаються звіти, плани роботи, листи, клопотання про науково-пошукову роботу в архівах, бібліотеках. Вражає своєю науковістю та професіоналізмом план роботи Будинку-музею на 1946 рік. Ставилися комплексні завдання: «Встановити на території садиби пам'ятник Шевченкові; зібрати й перевірити матеріали про перебування Шевченка у Києві; дослідити його малярську, поетичну й громадську діяльність; підготувати тематико-експозиційний план перебудови експозиції Будинку-музею із концепцією «Шевченко у Києві»; підготувати до друку збірник «Шевченко у Києві» із тематикою: 1) Київ у I пол. XIX ст., 2) Шевченко в першу, другу та третю подорожі в Києві, 3) «Живописна Україна», 4) Шевченко співробітник Археологічної комісії, 5) Про бажання працювати викладачем малювання в Київському університеті, Вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка в Києві; підготувати до друку видання: «Шевченко у Вітчизняній війні», «Хронологія життя Т. Г. Шевченка»; підготувати виставку «Шевченко в Києві»; робота над

впорядкуванням та систематизацією наявних музейних фондів» [17, 1-1 зв.].

Клопотання від музею та Академії наук до архівів Києва, Москви, Ленінграда, у публічні й наукові бібліотеки названих міст розповідають нам про коло наукових інтересів М. Новицького. Він з К. Дорошенко, А. Омеляненко й В. Анісовим працював над виданням «Шевченко поет і художник в критиці 40-60-х рр», підготовкою коментарів та упорядкуванням книжки «Листи до Т.Г.Шевченка 1842-1860 рр.» з архіву М. Чалого, досліджував документальні матеріали арештів Шевченка. У звіті роботи за 1947 р. вчений зазначив: «Крім консультацій по різним питанням в галузі шевченкознавства і участі в проведенні екскурсій в Будинку-музеї – моя робота в цьому півріччі полягала головним чином над щоденником Шевченка» [17, 11]. У 1948 р. Новицький написав рецензію на путівник Д. Косарика «Хронологічна канва життя Шевченка», у 1947 р. був консультантом кінофільму «Тарас Шевченко», відзначений премією [16, 1 зв.]. На запрошення кафедри історії України історичного факультету Київського університету імені Т. Г. Шевченка написав рецензію на книжку «Т. Г. Шевченко в документах і матеріалах» (1951). А разом з тим проводив екскурсії, займався експозицією музею та іншими видами роботи. «З січня місяця по кінець липня цього року (1948) я провів 76 екскурсій» [17, 12], – читаємо в документі, – «брав участь у різних видах господарчих робіт Будинку-музею; брав участь в упорядкуванні квітника при Будинку-музеї» [17, 15].

Будучи старшим і досвідченішим, інтелігентним та благородним, він надавав професійну підтримку своїм колегам. У його звітах та записках є і таке: «Створити необхідні умови та надати потрібну допомогу т. Омеляненко для здачі заліків і складання випускних іспитів у педінституті» [17, 129].

Присутність шевченкознавця такого рівня як М. Новицький використовувалася дирекцією Будинку-музею Т. Г. Шевченка для рецензування тематико-експозиційних планів шевченківських музеїв. Вчений скрупульозно ставився до такого виду музейної роботи. Він чесно вказував на недолі-

ки, науково обґрунтовував теми, давав рекомендації щодо наповнення та поглиблення експозиційних тем образотворчими матеріалами та документами, виявляв тверду позицію щодо всебічного висвітлення життя та творчості Шевченка, вшанування його пам'яті в музейних експозиціях.

Варто звернути увагу на одну подію, що відбулася у Будинку-музеї Т. Г. Шевченка і яка засвідчує принципово науковий підхід шевченкознавця щодо визначення концепції музейної експозиції. Напередодні відзначення 135-річчя від дня народження Шевченка відбулася перевірка експозиції музею начальником Управління музеїв Комітету у справах культурно-освітніх установ А. Петлюком та інспектором цього Управління Т. Вітомським. Вони надали письмові зауваження, визначивши головне завдання експозиції, яка «висвітлює життя та літературну творчість великого українського революціонера-демократа Т. Г. Шевченка» [17, 9, 30]. Сприймаючи їх зауваги щодо підтекстівок та деяких окремих експонатів, М. Новицький принципово стверджував, що музей повинен показати творчість Шевченка – поета і художника: «Отже малярська творчість Шевченка не згадується: вони [представники Управління музеїв – Н. О.] її свідомо виключають. <...> Шевченко був не тільки великим поетом, але й видатним художником. Відвідувачі так само цікавляться малярською спадщиною Шевченка, як і його поетичним доробком» [21, 30-31].

Проаналізувавши експозицію музею, він дійшов висновку, що вона достатньо висвітлює життя та творчість Шевченка та має низку недоліків: «Значно ускладнює сприйняття експозиції хронологічна плутанина у тематичних вузлах, повтор експонатів у різних темах. Невиправдано використані приписувані Шевченкові картини та портрети, надмірна деталізація окремих епізодів з життя Шевченка» [17, 140-147]. Дослідник ретельно проаналізував експозиційний матеріал, виправив фактологічні помилки, неправильні географічні назви, прізвища й імена персоналій.

Тематична структура оновленої експозиції Будинку-музею була розширена і поглиблена: введені нова тема: «Вша-

нування пам'яті Шевченка за Радянської влади», а також розширені «Слово і образ Шевченка у Великій Вітчизняній війні», «Київ часів Шевченка» з доповненням – підтемою «Київ радянський»; у передпокої між 1-4 кімнатами – «Сучасне село Шевченкове – батьківщина поета» тощо.

Науковий колектив підготував путівник-каталог оновленої експозиції Будинку-музею до 135-річчя від дня народження поета. [20]. У структуру путівника були додані «Автобіографія Т. Г. Шевченка», «Основні хронологічні дати з життя і творчості Т. Г. Шевченка», підготовлені М. Новицьким. У звіті за лютий 1948 р. вчений писав, що зобов'язаний «зда-ти до друку підготовлений «Каталог-путівник» після його рецензування та підбору ілюстративного матеріалу» [17, 129 зв.]. Вчений ретельно прорецензував книжку, виправив помилки, цитати й посилання. Але його прізвище чи когось із наукових співробітників у виданні не зазначено.

Наприкінці серпня 1948 року Управління музеїв доручило Будинку-музею Т. Г. Шевченка написати рецензію на тематико-експозиційний план Меморіального музею Т. Г. Шевченка в селі Шевченкове (с. Кирилівка) [23, 111-117]. У рецензії М. Новицький писав: «Музей Т. Г. Шевченка в селі Кирилівці довгий час існував без потрібного тематичного плану, без дотримання хронології в розташуванні експонатів по окремих кімнатах, не мав чітких тематичних розділів в експозиції взагалі» [17, 124]. Він рекомендував переробити експозицію, виправити в ній «ідеологічні помилки», наповнити її «новим, свіжим матеріалом» [17, 124]. Окрім тем, які розкривала попередня експозиція, що розміщувалася у 5 кімнатах – епоха кріпацтва, життя і творчість Т. Шевченка, Новицький пропонував нові розділи: «Вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка за роки Радянської влади»; «Поезія Т. Г. Шевченка і Велика Вітчизняна війна»; «Радянська Кирилівка» [17, 125]. І, як завжди, подав список експонатів, необхідних для розкриття тематичного спрямування експозиції.

Не викликає ніякого подивування і той факт, що дирекція Державного музею Т. Г. Шевченка (відкритий 24 квітня 1949 р.) уклала угоду від 25 серпня 1950 р. із старшим науковим співробітником Будинку-музею з тим, що «Новицький М. М. приймає на себе зобов'язання ґрунтовно прорецензувати «Путівник Державного музею Т. Г. Шевченка» і викласти в письмовій формі детальні зауваження та висновки по даній роботі до 20 жовтня 1950 р.» [17, 23]²⁰. Згідно приймального акту комісії від 1 жовтня 1950 р. за підписами вченого секретаря В. О. Савченка, завідувача відділом Л. І. Коворотуші²¹, старшого наукового співробітника Р. А. Долішньої – науковий співробітник Будинку-музею М. Новицький «написав та здав комісії письмовий текст рецензії на «Путівник Державного музею Т. Г. Шевченка» на 36 друкованих сторінок» [17, 115].

Текст рецензії М. Новицького вирізняється науковістю та професіоналізмом досвідченого музейного працівника та шевченкознавця. Він звернув увагу на методи та методологію упорядників видання, у якому не були роз'яснені принципи побудови експозиції, виправив фактологічні, стилістичні помилки, вказав на відсутність структури і редакції статей до окремих експозиційних залів та висловив зауваги до структури «Путівника» в цілому [24, 8].

Зміст вищезгаданої рецензії вийшов за межі музею, викликавши неоднозначну реакцію окремих недоброзичливців і мав для вченого негативні наслідки. Він змушений був виступати із поясненнями на засіданні у Державному музеї Т. Г. Шевченка, а 2 січня 1951 р. надати письмові пояснення директору Державного музею К. П. Дорошенко [17, 24-29].

Найбільш дискусійними стали зауваження, зроблені дослідником до вступної частини залу № 5. На полях тексту про вплив В. Белінського на формування світогляду Шевченка і рецензію критика на вихід «Кобзаря» 1840 р. – М. Новицький написав слова Грибоедова: «Свежо предание, а верится

20 Дирекція музею зобов'язалася сплатити М. Новицькому за 15 друкованих аркушів путівника 1500 крб. [17, 23].

21 Л. І. Коворотуша – дівоче прізвище Л. І. Внучкової.

с трудом» [17, 24]. Директор Державного музею російського мистецтва С. Раєвський звинуватив вченого у протиставленні української літератури російській. Новицький, аргументовано обстоюючи свою думку, писав, що рецензія на «Кобзар» в «Отечественных записках» не належить перу Белінського. «Оця легковажна причина чи просто дурниця і стала головною причиною дискусії «Шевченко-Белінський», – пояснював він К. П. Дорошенко, – «це був примірник для внутрішнього вжитку, а не для сторонніх людей. Через те на полях рукопису я робив свої зауваження, підкреслення, ставив знаки тощо» [17, 27 зв., 29]. Рецензія на «Путівник» та дискусія навколо неї знайшли відголосок «в деле № 39716»: «Новицкий клеветнически отзывался о великом русском критике Белинском, открыто отвергая идейное влияние, которое он оказывал на Шевченко» [8, 7-8].

Це стало одним із епізодів, що негативно вплинули на долю М. Новицького. До колишнього репресованого не було довіри. Згідно відомосте й та архівних документів, що опублікував С. Білокін: «Життя під ковпаком продовжувалося». [8, 7-8.] Його звинувачували у пропаганді націоналістичних поглядів у музейній роботі. Це стосувалося і побудови оновленої експозиції 1948 року Будинку-музею Т. Г. Шевченка, яка «явилась образцом политической неграмотности и буржуазно-националистической целеустремленности» [8, 7-8]. Вченого звинувачено у тому, що він під час екскурсій невірно трактував й пояснював епізоди із життя Шевченка, зокрема, про його навчання в дяка Богорського та викуп Шевченка із кріпацтва [17, 38]. Ці та інші факти трактував «в свете, враждебном советской идеологии» [8, 7-8]. Новицького відсторонили від ведення екскурсій. Тиск на дослідника збільшився. Збереглися накази директора Будинку-музею К. П. Дорошенко від 20.03.1949 р.: «Вдруге наказую ст. науковому робітникові т. Новицькому до 22.03 ц. р. звільнити підвальне приміщення музею, яке він займає під квартиру» [17, 93]. За Постановою Ради Міністрів ССРСР про усунення надмірностей у витрачанні державних коштів на утримання науково-дослідних установ

АН УРСР Президія АН УРСР постановила: По Будинку-музею Т. Г. Шевченка скоротити посаду старшого наукового співробітника та звільнити Новицького М. М. 15 лютого 1952 року» [17, 49-50.]. Зберігся наказ про звільнення з роботи старшого наукового співробітника М. Новицького, підписаний тодішнім директором Будинку-музею Т. Г. Шевченка Д. Красицьким [18, 2].

За розпорядженням МВС УРСР вченому було заборонено проживання в столиці. Він повернувся до Ніжина, пізніше мешкав у Одесі. Займався науковими пошуками і поза межами столиці. ІМФЕ та Державний музей Т. Г. Шевченка працювали над підготовкою видання VII-X томів малярської спадщини Шевченка, до цієї роботи ще раніше був залучений М. Новицький. В архіві збереглися клопотання про дозвіл на опрацювання М. Новицьким шевченківських матеріалів в архіві та бібліотеці Чернігова, підписане директором Будинку-музею Д. Красицьким (1953 р.) [17, 54].

Присутність М. Новицького була необхідна у Києві, де велася підготовка до друку VII-X томів малярської спадщини Шевченка. Депутат Верховної Ради СРСР, директор ІМФЕ М. Рильський написав лист-клопотання від 02.02.1953 р. з характеристикою вченого: «Это трудолюбивый и скромный человек, лучший на Украине знаток биографии и творчества Шевченко. Его советы относительно редактирования VII, VIII и IX томов академического издания сочинений Шевченко <...> чрезвычайно ценны. Кроме того, тов. Новицкий работает над большим комментарием к поэтическим произведениям Шевченко. Ввиду сказанного, М. М. Новицкому, безусловно, нужно жить в Киеве» [25, 5] Його підтримала й написала відповідне клопотання директор Державного музею Т. Г. Шевченка К. Дорошенко [25, 7]. Ці листи про потребу його проживання й роботу в Києві були відправлені до Особливої наради МДБ СРСР, голові Ради Міністрів СРСР Г. Маленкову.

На початку 1954 року вчений звернувся з заявою до Президії АН УРСР: «Работая много лет в области шевченковедения, я хотел бы понести свои знания и опыт в то учреждение, которое занимается изучением жизни и творчества

Т. Г. Шевченко. Прошу <...> дать мне возможность работать в Государственном музее Т. Г. Шевченко. <...> Думаю, что своей честной работой в деле изучения спорных вопросов биографии поэта, его литературном и художественном наследии – я буду полезным» [26, 4-4 зв.]. 31 липня 1954 р. М. Новицький отримав посаду наукового співробітника Державного музею Т. Г. Шевченка [18, 19]. Його поселили у флігелі музею Шевченка за адресою бульвар Шевченка, 12 [27, 1-2 зв.]. У 1960 році надали квартиру у місті за адресою вул. Капітанська, 4, кв.5 (нині – Академіка Доброхотова) [18, 9, 12]. Впродовж 8 років вчений працював у відділі «Життя і творчість Т.Г.Шевченка: 1847-1861 рр.», завідувачем якого була Л. І. Внучкова.

Повернення Новицького до музею значно активізувало наукову роботу установи. Він надавав консультації, брав участь у підготовці та писав рецензії на шевченкознавчі видання, продовжував працювати над підготовкою до друку VII-X томів мистецького доробку Шевченка. Як і раніше, від музею та ІМФЕ часто їздив у відрядження до Москви, Ленінграда, де працював в архівах та бібліотеках, розшукував та вивчав матеріали з малярської творчості, викупу поета, періоду заслання та його оточення. Гортаючи місячні, кварталні, піврічні звіти роботи Новицького, читаємо: «Крім роботи в експозиційних залах (8, 9, 10) працював над іменним покажчиком до X тому, вичитував 7, 8, 9 томи; написав примітки до II розділу «Шевченко в спогадах сучасників» [17, 82-83]. Із науковими співробітниками музею вчений працював над виданнями «Спогади про Шевченка» (1958), «Біографія Шевченка за спогадами сучасників» (1958), із директором К. Дорошенко підготували до друку перший випуск «Питання шевченкознавства» (1958), вони ж спільно готували до друку видання «Невідомі листи до Шевченка». Ці матеріали були опубліковані у статті «Неизвестные письма к Шевченко» в ж. «Советская Украина» (1962, № 10-11) без зазначення імені М. Новицького. Слушною є думка Г. Карпінчук, що «саме Л. Хінкулов, відповідаючи за випуск журналу «Советская Украина», зняв прізвище М. Новицького зі статті «Неизвестные письма к Шевченко» [9, 49].

Причиною такого вчинку Л. Хінкулова стало звернення М. Новицького до Вищої атестаційної комісії з проханням переглянути працю Л. Хінкулова «Тарас Шевченко. Біографія» (1960), подану на здобуття наукового ступення доктора філологічних наук. До заяви вчений додав текст рецензії про недоліки та помилки, допущені ним у попередньому виданні біографії поета (1957).

За ініціативи та під керівництвом директора Будинку-музею Т. Г. Шевченка М. Мацапури в 1953-1955 рр. здійснено ремонт будівлі. М. Новицького, згідно розпорядження К. Дорошенко, майже на два місяці (з вересня 1957 р.) було направлено до Будинку-музею для підготовки нової експозиції до 100-річчя з дня смерті поета [29]. Він працював тут над складанням тематичного плану реекспозиції та займався пошуком матеріалів з історії будинку І. Житницького [17, 85-85 зв.]. Вчений звітував: «Результати моєї праці в Обласному архіві були успішні і, навіть, несподівані. Знайдені архівні матеріали освітлюють історію будинку Житницького починаючи з 1834 року і доводячи її до 1906 року, себто до того часу, коли син Житницького продав свою садибу Софії Петерсон» [17, 85-85 зв.]. «План [реекспозиції музею – Н. О.] написаний згідно визначеного профілю музею – теми та матеріали, що розкривають перебування Шевченка у Києві, його подорожі Україною», – зазначив він у методологічній частині рецензії [28, 1]. Експозиція розташована в семи кімнатах. Вводилася нова тема «Історія побудови пам'ятника Шевченкові в Києві», що розміщала у восьмій кімнаті музею. До цього плану реекспозиції музею був доданий план із переліком експонатів до кожної теми та підтеми у вісьмох кімнатах, які необхідно замовити згідно визначеного плану.

Вчений користувався незаперечним авторитетом серед науковців. Він рецензував багато нових шевченкознавчих праць, зокрема: І. Пільгука «Тарас Шевченко – основоположник нової української літератури» (1954), Л. Кодацької «Листи до Т. Г. Шевченка» (1962), «Тарас Григорович Шевченко. Бібліографічний покажчик» (у 2 т.), П. Білецького «Т. Г. Шевченко в Києві: біографічний нарис» (1962). Писав

дослідник і внутрішні рецензії на видання музею та статті наукових співробітників П. Приходька, А. Костенка, В. Косяна, Г. Паламарчук та інших.

М. Новицький приятелював з шевченкознавцями П. Білецьким, П. Журом, В. Бородіним, В. Касіяном, Ю. Івакіним, Є. Шабліовським, Ф. Сараною, І. Айзенштоком. У його особовому фонді збереглося листування вченого з ними. Тут же можна ознайомитися із листами співробітників Державного музею Т. Г. Шевченка В. Судак, Г. Паламарчук, Л. Внучкової, Л. Потьомкіної, Л. Хоменко, В. Косяна. А. Костенка та інших до М. Новицького. Вони по-приятельськи називали його «Мих.Мих». Вчений залюбки надавав їм консультації з різних питань музейної роботи та шевченкознавства. Багато часу проводив з ними у бібліотеці музею, дозволяв кепкувати з себе. «Нам пощастило працювати разом і вчитися у такого відомого вченого-літературознавця як Новицький Михайло Михайлович. Він все своє життя присвятив Шевченкові», – згадувала Л. Внучкова [29, 32].

Та усе було не так просто і життєрадісно в його житті. У вересні 1938 року, під час слідства над заарештованим Новицьким, допитали як свідка одну жінку [30, 58-60]. У заяві-клопотанні про реабілітацію від 5 листопада 1957 р. М. Новицький згадав про неї: «По возвращении из ссылки в 1946 году я работал короткое время с ней в Доме-Музее Шевченко, а в настоящее время сижу на работе в одной комнате. Поричать не собираюсь ее, хвалить тоже» [8, 7-9]. Як зазначено у трудовій книжці М. Новицького, його звільнили з роботи 1 листопада 1962 р. у зв'язку з виходом на пенсію [18, 28].

Висновки. М. Новицький як науковий співробітник ВУАН та ІТШ був залучений до побудови першої експозиції Будинку-музею Т. Г. Шевченка (1927-1928), недовгий час був керівником музею. Після заслання чотирнадцять років присвятив роботі у Будинку-музеї Т. Г. Шевченка (1946-1952) та Державному музеї Т. Г. Шевченка (1954-1962).

Науковий доробок в галузях шевченкознавства та текстології; його внесок у редагування та впорядкування видань поетичної і малярської творчості поета дослідницька робота

над джерельною базою (зокрема епістолярієм) та оточенням Шевченка мали вагомий вплив на створення та наукове рецензування експозицій шевченківських музеїв, що були наочним втіленням академічного шевченкознавства.

Список використаної літератури

1. Міяковський В. Проект академічного видання Шевченка 1933 року // Хроніка-2000: український культурологічний альманах. Київ: Фенікс, 2010. Вип. 4. – № 2: Зарубіжне шевченкознавство: з матеріалів УВАН. – ч. 2. – С.62-67.
2. Одарченко П. Тарас Шевченко в радянській літературній критиці (1929-1960) // Світи Тараса Шевченка: зб. Ст. до175-річчя з дня народження поета / [ред.: Л. Залеська-Онишкевич, Л.Рудницький та ін.]. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; Львів, 1991. – С. 348-409.
3. Одарченко П. Шевченкознавство на Україні в 1961-1981 роках // Світи тараса Шевченка: зб. Ст. до175-річчя з дня народження поета / [ред.: Л. Залеська-Онишкевич, Л.Рудницький та ін.]. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; Львів, 1991. – С. 410-445.
4. Сарана Ф. Самовідданий трудар на шевченкознавчій ниві // Слово і час. – 1992. – № 9. – С. 45-48.
5. Кравців Б. Доля українського шевченкознавця УРСР. Пам'яті Михайла Михайловича Новицького // Сучасність. – 1964. – № 6. – С.61-72.
6. Смілянська В. Дослідження біографії // Шевченкознавство. Підсумки і проблеми / АН УРСР, Ін-т літератури і. Т. Г. Шевченка. – К.: Наукова думка, 1975. – С. 241-275.
7. Білокінь С. Досьє шевченкознавця [М.М.Новицького]// Літ. Україна. – 2007. – 4 жовтня. – С. 1, 8.
8. Білокінь С. Досьє шевченкознавця [М.М.Новицького]// Літ. Україна. – 2007. – 11 жовтня. – С. 7, 8.
9. Карпінчук Г. Михайло Новицький – шевченкознавець / Галина Карпінчук. – К.: Наукова думка, 2018. – 239 с.
10. Дорошкевич О. Сучасний стан шевченкознавства // Етюди з шевченкознавства: зб. ст. / передм. О. Дорошкевича; Ін-т Т. Шевченка. – Харків; Київ: Держвидав України, 1930. – 208 с.
11. Кричевський В. Будинок, де жив Т. Г. Шевченко у Києві // Україна. – 1925. – № 1-2. – С. 136-138.
12. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Од. зб. 10965. – Арк. 77, 78, 80.
13. Міяковський В. Недруковане й забуте. Громадські рухи дев'ятнадцятого сторіччя. Новітня українська література / Ред. М. Антонович. Т. І. – Нью Йорк:Українська Вільна Академія Наук у США, 1984. – С.189-201.

14. Будинок-музей Шевченка у Києві 1928. Путівник / Інститут Тараса Шевченка. Київська філія. – Київ, 1929. – 45 с.
15. Звіт про науково-дослідну роботу Київської філії Інституту Т Шевченка за 1929/30 академічний рік (з 1/х29 до 1/х 30 р. – Київ, 1931. – 36 с.
16. Товстуха-Новицька Р. П. Біографія Новицького М. М. Березень 1968 р. // ЦДАМЛМ України. – Ф. 1. Архів М. М. Новицького. – Оп. 1. – Од зб. 445. – 6 арк.
17. Матеріали про роботу Новицького М. М. у Будинку-музеї Т. Г. Шевченка: довідки, заяви, листи та ін. // ЦДАМЛМ України. – Ф.1. Архів М. М. Новицького. – Оп. 1. – Од. зб. 371. – 148 арк.
18. Тимчасове військове посвідчення, довідки про навчання, трудові книжки та ін. // ЦДАМЛМ України. – Ф.1. Архів М. М. Новицького. – Оп. 1. – Од. зб. 360. – 28 арк.
19. Книга будинкова для прописки громадян, які проживають у будинку № 8-а на Хрещатицькому провулку м. Києва. – Київ, червень 1944 // БМШ. – А-3. – 11 арк.
20. Матеріали побутового характеру: заява, довідка на оформлення пенсії прописку та ін. // ЦДАМЛМ України. – Ф.1. Архів М. М. Новицького. – Оп. 1. – Од. зб. 395. – 16 арк.
21. Путівник. Підготовка експозиції Будинку-музею Шевченка // ЦДАМЛМ України. – Ф.1. Архів М. М. Новицького. – Оп. 1. – Од. зб. 34. – 34 арк.
22. Будинок-музей Т.Г.Шевченка / Відп. редактор К.П.Дорошенко. Комітет у справах культурно-освітніх установ УРСР. – Київ, 1949. – 143 с.
23. Відомості до біографії Шевченка з архівних матеріалів. [Рецензія на тематико-експозиційний план музею у с. Шевченкове] // ЦДАМЛМ України. – Ф.1. Архів М. М. Новицького. – Оп. 1. – Од. зб. 38. – 139 арк.
24. Об искажении имен, фамилий и географических названий [Рецензія на «Путівник Державного музею Т. Г. Шевченка] // ЦДАМЛМ України. – Ф.1. Архів М. М. Новицького. – Оп. 1. – Од. зб. 8. – 17 арк.
25. Характеристика на Новицького М. М. для особливої наради МДБ СРСР, за підписами Рильського М. Т. Дорошенко К. П. // ЦДАМЛМ України. – Ф.1. Архів М. М. Новицького. – Оп. 1. – Од. зб. 391. – 3 арк.
26. Заяви до Вищої атестаційної комісії при Мінвузі СРСР дозволити захист дисертації, до Президії АН УРСР з проханням надати можливість працювати у музеї Т.Г.Шевченка та ін. // ЦДАМЛМ України. Ф.1. – Архів М. М. Новицького. – Оп. 1. – Од. зб. 376. – 4 арк.
27. Листи Новицького М. М. Товстусі-Новицькій Р. П. // ЦДАМЛМ України. – Ф.1. Архів М. М. Новицького. – Оп. 1. – Од. зб. 270. – 3 арк.од.
28. Мацапура М. Тематичний план реекспозиції Державного літературно-меморіального будинку-музею Т. Г. Шевченка до 100-річчя з дня смерті Шевченка. Авторизований машинопис // ЦДАМЛМ України. – Ф.1. Архів М. М. Новицького. – Оп. 1. – Од. зб. 412. – 15 арк.

29. Внучкова Л. І. Спогади про музей. 2004. Рукопис // НМТШ. – А-1556. – 43 с.

30. ЦДАВО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Од. зб. 57013. – т. 1. – Арк. 58-60.

Summary. *Orlova N. M. M. Novytskyi: the researcher's contribution to the development of Shevchenko museums. The author of the article tries to analyze the contribution of the Shevchenko studies researcher M. Novytskyi to the development of Shevchenko museums on the basis of archival and literary sources. M. Novytskyi as a research worker of the AUAS and TShI was involved in creating of the first exhibition of the T. H. Shevchenko House-Museum. After being exiled, he devoted fourteen years of his life to the work in the T. H. Shevchenko House-Museum (1946-1952) and the T. H. Shevchenko State Museum (1954-1962).*

Key words: *M. M. Novytskyi, T. H. Shevchenko's biography, T. H. Shevchenko House-Museum, T. H. Shevchenko State Museum, Shevchenko Studies.*

Одержано редакцією – 18.04.2019 р.
Прийнято до публікації – 13.05.2019 р.

УДК 7.01:7.071 [75.04, 769.2] (477) «19»

Тетяна ЧУЙКО

СИМВОЛІЗМ В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ШЕВЧЕНКІАНИ: ВІД І. КОСИНІНА ДО М. ТОЛМАЧОВА

У статті Тетяни Чуйко «Символізм в образотворчій шевченкіані: від І. Косиніна до М. Толмачова» йдеться про вплив модернізму (символізму) та постмодернізму на образотворчу шевченкіану – художнє оформлення та ілюстрування поетичних творів Т. Шевченка. В цьому контексті розглянуто твори